

**ԽՈՐՀՐԴԱՏՈՒ ԵՎ ՆՎԻՐԱՏՈՒ ԹՈՉՈՒՆԸ ԿԱՐՄԻ
ՀՐԱՇԱՊԱՏՈՒՄ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐՈՒՄ***

Կարսի տարածաշրջանը հարուստ է բազմաժանր ու ինքնատիպ բանահյուսությամբ, որն այժմ է ընկնում հատկապես հրաշապատում հեքիաթներով: Այս տարածաշրջանի հրաշապատում հեքիաթների հերոսների գործառույթները որոշ չափով նույնականանում են ինչպես պատմական Հայաստանի բոլոր պատմաագագրական տարածաշրջանների, այնպես էլ աշխարհի մի շարք ժողովուրդների հրաշապատում հեքիաթների գործող անձանց գործառույթների հետ:¹ Հերոսի գործառույթներն ուղեկցվում են ամենատարբեր նվիրատուների, խորհրդատուների և օգնականների միջամտությամբ, որոնց շարքում իր ուրույն տեղն ունի թռչունը:

Թռչունը կապված է մարդու տոտեմական պատկերացումների հետ: Թռչուն-նախնին հնուց ի վեր իր դրսևորումն է գտել հայ ժողովրդական հեքիաթներում: Հեքիաթի հերոսի մեռած նախնու հոգին թռչնի կերպարանքով² հայտնվում է նրա ճանապարհին՝ երազում թե արթմնի, անդրաշխարհում թե այսրաշխարհում, խոչորամարմին թե փոքրամարմին: Հնագույն ժամանակներից մարդու՝ տիեզերական պատկերացումների գաղափարն արտացոլող Տիեզերական ծառի վերնամասում տեղակայված թռչունը³ միշտ եղել է մարդու հետաքրքրությունների շրջանակում: Թռչունի հավաքական կերպարը Կարսի հեքիաթներում բազմազան է. բանասացն ազատ է հեքիաթապատման ժամանակ: «Բլբուլ», «դուշ» կամ «դազ» ասելով՝ բանասացը երբեմն նկատի չունի թռչունի որոշակի տեսակ. պատումի ընթացքում է ունկնդրին պարզ դառնում՝ ինչպիսի թռչունի մասին է խոսքը:

Կարսի հեքիաթներում հանդես եկող թռչունների բազմազանության մեջ հիմնականում կարելի է առանձնացնել հետևյալ տիպերը.

- ա) թռչուններ (բլբուլ (սոխակ), աղավնի), որոնք օգնում են հերոսին վերակենդանանալու կամ վերականգնելու մարմնի վնասված մասերը,
- բ) թռչուններ (դուշ, զմբուտ դուշ), որոնք իրականացնում են հերոսի տեղափոխությունը անդրաշխարհից այսրաշխարհ և ընդհակառակը,
- գ) երախտապարտ թռչուններ (աղավնի (դոխ), բլբուլ, բազե), որոնց խորհուրդների օգնությամբ հերոսը վերահսկում է իր հետագա քայլերը՝ խուսափելով վերահաս վտանգից,

* Հոդվածն իբրև գեկուցում ներկայացվել է Գյումրիում 2016թ. սեպտեմբերի 24-25-ին կայացած «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. հայագիտության արդի հիմնահարցեր» միջազգային 9-րդ գիտաժողովում:

¹ Հրաշապատում հեքիաթի գործող անձանց գործառույթների մասին տե՛ս Пронн В., Морфология волшебной сказки, Москва, 2001, с. 26-61.

² Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Է, Եր., 1975, էջ 17:

³ Топоров В. Древо мировое, Москва //МНМ, Электронное издание (на основе издания Изд-ва “Советская энциклопедия”, 1980), 2008, с. 330-331

- դ) թոշուններ (աղավնի, դուշ, վայրի սագ, թութակ, դովլատ դուշ), որոնք որոշում են հերոսի ճակատագիրը կամ օժտում են շնորհներով,
 ե) հերոսի կերպարանավորություն թոշունի (աղավնի, դուշ, բլբուլ) կամ հակառակը:

Ինչպես նշեցինք վերը, հեքիաթի հերոսի մեռած նախնու հոգին թոշնի կերպարանքով հայտնվում է նրա ճանապարհին (սովորաբար ծառի տակ հանգստանալիս) կամ երազում: Ախոյանի (վնասատուի) կողմից վնասված, երբեմն մեռած կամ քար դարձած, մոտալուտ վտանգին ենթակա հերոսը կարիք ունի միջամտության. վրա է հասնում նվիրատու և խորհրդատու թոշունը: «Ժլատ թագավորի հեքաթը կամ հագարան բիրբուլ» հեքիաթում (ATU 550)⁴ հերոսի նախանձ եղբայրները հանում են նրա աչքերը և գցում գրպանը: Կուրացած հերոսը վերականգնում է իր տեսողությունը թոշունի թողած փետուրով և այն օգտագործել կարողանալու խորհրդով. «Մե օր էլ էրկու բլբուլ կուզան կը իջնեն էլ ծառի վրա, մեկը մեկելին կըսէ.– Էս տղեն ընչի՞ է քոռացել:

Էն մեկը կըսէ.– Էտը ախպերտինքը նախանձից աչքերը հանեցին:

– Բա էլ իլաջ չկա՞ Էտը աչքերը լավնալու,– կըսէ մեկելը:

– Կա, հմի մենք օր թռանք, ես մե բմբուլմ կըցեմ, թող ման գա գտնի, աչքերը ջեբն են, դնէ իրանց տեղերը, բմբուլը զարկէ աղբրի ջրի մեջ, քսէ աչքերին, կը լավնա»:⁵

Ի դեպ, փետուրը առանց աղբյուրի ջրի մեջ թաթախելու ի գորու չէ վերականգնելու տեսողությունը: Երկրի ընդերքից բխող ջուրը կապն է անդրաշխարհի և այսրաշխարհի միջև, իսկ սոխակը (եթե համարենք, որ այս պարագայում բլբուլը սոխակն է)՝ հերոսի մեռած նախնու հոգին:

Նմանատիպ նվիրատվություն կա նաև «Աղունիկի հեքիաթը» (ATU 706) պատումում, որտեղ հերոսը աղավնու փետուրի միջոցով վերականգնում է իր կորցրած ձեռքերը:⁶

Կարսի հեքիաթներից մեկում քարացած հերոսի վերակենդանացումը նույնպես իրագործվում է թոչնային խորհրդի օգնությամբ:⁷ Ըստ այդ խորհրդի՝ թագավորի տղան պետք է իր նորածին որդուն մորթեր և արյունով լողացներ հերոսին: Կենսարար հեղուկով հիվանդին, մեռածին կամ քար դարձածին լողացներու մոտիվը տարածված է ոչ միայն հայ ժողովրդական, այլև աշխարհի շատ ժողովուրդների հեքիաթներում: Հեքիաթների մեծ մասում վերակենդանանում է նաև անմեղ գոհը՝ երեխան: Այս երևույթը կարելի է համեմատել արյան փոխներարկման հետ. նորածնի առողջ արյունը ներարկվում է հիվանդ կամ մեռած հերոսին,

⁴ Ըստ Աարնե-Թունիսոն-Ուտեր (ATU) հեքիաթների տիպերի և մոտիվների միջազգային համացույցի (Uther H.-J. The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography, I, FF Communications. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica, 2011).

⁵ «Ժլատ թագավորի հեքաթը կամ հագարան բիրբուլ», Կարս. հայոց բանահյուսական մշակույթը (հետալսու՝ Կարս), Գազմողներ՝ Հարությունյան Ս., Խեմյան Է., Խեմյան Ս., Պողոսյան Ա., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., Եր., 2013, էջ 37:

⁶ «Աղունիկի հեքիաթը», Կարս, էջ 171-175:

⁷ «Ասլանգաղեի հեքիաթը», Կարս, էջ 96-102:

հերոսը բուժվում կամ վերակենդանանում է, իսկ դոնորը շարունակում է ապրել:⁸ Նույն հեքիաթում թռչունը հերոսին զգուշացնում է նաև մոտալուտ վտանգների մասին՝ դրանք շրջանցելու խորհուրդներ տալով. «Մերը (թռչուններից մեկը-Մ.Խ.) կըսէ. - Էգուժ կուգան էսոնց դիմավորելու, ճամբեն մե մեծ ջուրմ կա, վրեն՝ կարմունջ: Էդ կարմնջից անցնելուց, եր օր բիրադիքը անցան, էկան թագավորի տղեն ու հարսը անցնելու, կարմունջը կը բլի, էրկուսն էլ կը խեղդվին: Թե Ասլանգադեն զարթուն է, թող իմանա, թե քնած է, էրազին տեսնի: Թագավորի տղին ու հարսին թող չը թողնի կարմնջից անցնելու: Տանի, ցածը՝ սաղրիկ տեղ, թող ջրով անցնէ: Մեկ էլ, եր օր հարսնիքը կը պրծնի, առաջի գիշերը թող թագավորի տղին ու հարսին դարառու կայնի, քանի օր մե վիշաբմ կը մտնի, էրկսին էլ կուլ կուտա: Վիշաբին սպանելուց հետև, թող կտորներից լցնէ մե ամսիմ մեջ, դնէ մե տեղմ: Էս ըսածներս Ասլանգադեն, հարի քառտուն օրը չանցնի, հեչ մարդու բտի չըսէ, թե չէ՝ քար կը դառնա»:⁹ Հեքիաթի հերոսը դիպվածի բերումով ոչ միշտ է հետևում խորհրդատուի պատվիրաններին. արդյունքում նա դարձյալ կանգնում է խնդրի առաջ, որի լուծման համար անհրաժեշտ է լինում այդ նույն կամ մեկ այլ խորհրդատուի միջամտությունը:

Հրաշապատում հեքիաթի հերոսը տեղափոխվում կամ հասցվում է փնտրվող օբյեկտի գտնվելու տեղը, որը սովորաբար այլ տարածությունում է՝ անդրաշխարհում: Հեքիաթում հերոսի տեղափոխությունը դեպի անդրաշխարհ կատարվում է տարբեր միջոցներով: Կարսի հրաշապատում հեքիաթներում այդպիսին է առասպելական չափեր ունեցող «դուշը», որը օգնում է հերոսին՝ ի նշան երախտագիտության: Հեքիաթներից մեկում (ATU 530). «Մե օրմ էլ մե մեշիմ դրադից անցնելուց կտեսնի՝ էրկու դուշ կովում են: Մեկը մե շատ սիրուն գմբուտ դուշ է, մեկելը՝ մի սև դառտալ, անպետք բան է, համա էս գմբուտ դշին էնպես կծեծէ, օր քիչ կմնա սատկեցնէ: Տղեն օր կտեսնի, կլիղճահարվի էս գմբուտ դշին: Նետը կբռնէ, դարդալ դշին կգարկէ, սատկեցնէ: Էս գմբուտ դուշը կազատվի, կուգա կընկնի տղի ոտները, կըսէ. - Աստված քեզի դրկեց, օր գաս ընձի փրկես: Մե քիչմ էլ օր ուշ հասնեիր, էս կսատկեի: Հմի քու լավության տեղը էս ի՞նչ կընամ էնէ, վրես իլաջ չի մնացել: Վերցրու բնբուլներիցս քովդ, ինչ վախտ նեղը կընկնիս, բընբուլս վառէ, էս քու հավարին կհասնիմ»:¹⁰

Թռչունի հրաշագոր փետուրի կիրառումը Կարսի հեքիաթներում երկու ձևով է իրականացվում, առաջինը՝ ջրի մեջ թաթախելով, երկրորդը՝ կրակին տալով: Երկու դեպքում էլ փետուրը հաղորդակցվում է անդրաշխարհի հետ ջրի և կրակի միջոցով: Փետուրը, մազը կամ բուրդը կրակին տալը որոշ ժողովուրդների մոտ հմայական միջոց է՝ հոգիներ կանչելու, որոնք «սիրում են այրված մազի

⁸ Անկասկած մեր նախնիները տիրապետել են բժշկական որոշակի գիտելիքների, որոնց հետևի որ արձագանքը պահպանվել է հեքիաթի համատեքստում՝ որպես հրաշագործություն:

⁹ «Ասլանգադեի հեքիաթը», Կարս, էջ 100-101:

¹⁰ «Մինամ թագավորի հեքիաթը», Կարս, էջ 83:

հոտը»¹¹ Եվ, քանի որ երախտապարտ թոշունն իր մեջ կրում է հերոսի նախնիների հոգին, նա այրվող փետուրի հոտը զգալով, անմիջապես ներկայանում է հերոսին:

Զմբուտ դուշը (զմուռթ դուշ, զմրուխտ դուշ) հայ ժողովրդական հեքիաթներում ունի հերոսին անդրաշխարհ տեղափոխելու դերակատարություն: Դրական հատկանիշներով օժտված առասպելական չափերի թոշունն իր վրա պետք է կրի ոչ միայն հերոսին, այլև այդ ճանապարհն անցնելու համար անհրաժեշտ սնունդը: Կարսի նշված հրաշապատում հեքիաթում. «դուշը դժալեն իջավ՝ ինչի օր մե քարավիմ»¹²: Հայաստանի այլ տարածաշրջանների հեքիաթներում այդ թոշունն արծիվ է, սինամահավք կամ սիրամարգ: Հեքիաթներից մեկում այդ դուշի «ոտներ երկաթից ա, թոնելու վախտը տալիս ա իրար, կրակ ա թափում»¹³: Տեսնում ենք, որ առասպելական այս թոշունները տարբեր ձևով են ներկայացվում բանասացների կողմից, բայց ունեն մի ընդհանրություն. նրանք ճանապարհվելուց առաջ պետք է լրիվ վերականգնեն իրենց ուժերը և ստանան բավարար սնուցում:

«Օխտ ախպոր քուրը» (ATU 301A) հեքիաթում հերոսն անդրաշխարհում փրկում է թոշունի ձագերին: Երախտապարտ թոշունը՝ «մենծ դուշը», հերոսին լույս աշխարհ է հանում: Այս թոշունը, բացի անդրաշխարհի և այսրաշխարհի կապող օղակ լինելուց, ունի մեկ այլ գործառույթ ևս՝ վիրավոր հերոսին բուժելը. «Ու էդոնք ընկան ճամփա: Դուշը դա կենե, տըղեն դրմակ կուտա, դու կենե՝ գինի: Կերթան, կերթան շատ, քիչըմ ճամփա մընա կը, օր հասնին լուս աշխարք, դրմակը պարալի կը: Դուշըն էլ դա կենե, խեղջ տըղեն ի՞նչ էնե, դրմակ չը կա, մուրրե՛ մընացել է: Տեսնի կը, օր չի էղնի, թուրը քաշե կը, իրա անդըմից կակուխ տեղեն կըտրե կուտա դըշին: Դուշը տեսնի կը, օր էղիկ թըմակ չե, պահե կը լեզվի տակը, չի ուտե»¹⁴: Լույս աշխարհի հասնելուց հետո թոշունը լեզվի տակից հանում է հերոսի ազդրամիսը, տեղադրում իր տեղը և լիզելով անմիջապես բուժում վերքը:

Հերոսի մեռած նախնու հոգին Կարսի հեքիաթներում դրսևորված է նաև աղավնու կերպարանքով: Ինչպես նշում է Սարգիս Հարությունյանը. «Կերպարանափոխման կապը մահվան, անդրաշխարհի իր խորհրդանշական արտահայտությունն է գտել կերպարանափոխման տեղի և ժամանակի մեջ (գիշերը, երեկոյան, մթանը): Կերպարանափոխումը կատարվում է հաճախ դաշտում կամ անտառում, այսինքն՝ վայրի բնության մեջ. տարածքային միավորներ, որոնք գտնվում են մարդկային սահմանափակված բնակավայրերից (իմա՝ կյանքից) հեռու և խորհրդանշում են անդրաշխարհը՝ իբրև բաց ու անպարփակ տարածություն»¹⁵:

Հեքիաթի հերոսի և աղավնու կերպարանափոխված նրա մեռած նախնու հոգու հանդիպումը սովորաբար տեղի է ունենում դաշտում կամ անտառում ծառի տակ հանգստանալիս կամ քնած ժամանակ՝ երագում, այսպես, օրինակ՝ «Թուրքման օղլին կընգնի ճամփա: Կերթա, կերթա, շատն ու քիչը ինքը գիտե, հասնի կը մի

¹¹ Пропп В., Исторические корни волшебной сказки, Изд-во "Лабиринт", Москва, 2000, с. 150.

¹² «Մինամ թագավորի հեքիաթը», Կարս, էջ 84:

¹³ «Մրմավոն թագավոր ու Գյուլ», Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հ. III, Այրարատ, Կազմող՝ Նազիկյան Ա.Մ., Եր., 1962, էջ 80-96:

¹⁴ «Օխտ ախպոր քուրը», Կարս, էջ 93:

¹⁵ Հարությունյան Ս., Առասպելաբանություն, Բեյրութ, 2000, էջ 301:

ծառիմ, կրսւե. «Ըստեղ նըստիմ քիչըմ դինջընամ, էղն կերթամ»: Էդ վախթը կաշէ՝ ծառի վըրեն դոխըմ թառած՝ կաշէ էդ տըղին: Էդոր ձագերըն էլ էկան թոփ էղան իրարու քով, դոխի լիզվով իրարու հետ խոսին կը»:¹⁶ Աղավնիները Կարսի հեքիաթներում կա՛մ մարդկային լեզու են առնում, կա՛մ հերոսն է նրանց լեզուն հասկանում: Նրանք հերոսին ներկայանում են երբեմն երկուսով (հաճախ՝ մայր ու աղջիկ կամ երկու քույր), երկխոսության միջոցով հերոսին իրազեկում մոտալուտ վտանգի և այդ վտանգը շրջանցելու միջոցների մասին: Որոշ հեքիաթներում չի որոշակիացված, թե ինչ թոչուններ են, պարզապես ասվում է՝ երկու դուշ կամ երկու բլբուլ:

«Մահ չուզող տղան» (ATU 652) հեքիաթում աղջիկների կերպարանափոխված աղավնիները նորածնին օժտում են շնորհներով. Շատ չարչքովելեն էտն մեկ էլ տեսավ, օր հերթըքից էրկու հատ աղունիկ իչան իրիսկընկա քովը, դառան էրկու հատ ախչիկ, ընկան իրիսկընկա թների տակը: Իրիսկինը ազատվավ, բերավ մե լավ տղա: Ախչիկները էրեխեն փատտեցին, մորը պատկեցրին, դրին մոր կողքը:

Ախչիկներուն մեկն ըսավ.– Էրթանք:

Էն մեկն ըսավ.– Օր էրթանք, կըլլի՞: Ի՞նչ էրինք, ի՞նչ տվինք էս տղին:

Քուրն ըսավ.– Օր ըտման է, իմ թարաֆեն էս տղին փեշքըշում եմ՝ գըշերը քնի, սապախտան էլլի, բարցը վերցնե, տկեն վերցընե տոռպակըմ, օսկի գտնի:

Էտ քուրն օր էտ փեշքեշը տվավ, մեկել քուրը ըսավ.– Ես գուգեմ, օր էս էրեխեն մե օրը էղնի մի տարեկան, և ինչ օր սիրտը ուզե, էն կատարե:

Ըսին, աղունիկ դառան ու թողին գնացին»:¹⁷

Այս նույն հեքիաթում թոչունների (սինամ դուշ, ճնճուղ) գործողություններով (տարեկան մեկ փետուր չինարի ծառին ավելացնելը մինչև ծառի ամբողջությամբ ծածկվելը և կտուցով օվկիանոսի ջուրը դատարկելը)¹⁸ առաջ է քաշվում մահկանացուի համար երկարակեցության հնարավորությունը և անմահության գաղափարի ժխտումը:

«Ձուկ տղան» հեքիաթում յոթ տարի ձկան կերպարանքով ապրելու դատապարտված հերոսը կերպարանափոխվում է աղավնու՝ ևս յոթ տարի ժամանակով, քանզի խախտվել էր կախարդանքի ժամկետը. «Կնիկ, մորստ վիզը կոտրեր, քեզ էտ բանը չսովորեցներ: Երեք օր էր մնացել իմ ժամանակից, որ էս ձուկ չէի դառնա: Հիմա էլ աղավնի պտի դառնամ, յոթը տարի էլ էսպես տանջվեմ: Էլ ինձ չես գընի, մինչև յոթը գույգ պողպատե կոշիկ, յոթը հատ պողպատե գավազան չմաշես»:¹⁹

Որոշ հեքիաթներում թոչունը որոշում է հերոսի հետագա ճակատագիրը: Որսորդության ժամանակ թագավորը բռնում է շատ գեղեցիկ, վայրի սագերին և որոշում տանել պալատ, դնել վանդակի մեջ և հիանալ, սակայն սագերը նրան ասում են. «Է, թագավորն ապրած կենա, մենք խո դուշ չենք, օր մեզի դնես դաֆաւը՝ սեյր էնես: Մենք օր կանք, հուրի-փերիներ ենք, սաղ աշխարքը ման կուգանք:

¹⁶ «Օխտ ախպոր քուրը», Կարս, էջ 93-94:

¹⁷ «Մահ չուզող տղան», Կարս, էջ 121:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 122, 123:

¹⁹ «Ձուկ տղան», Կարս, էջ 119-120:

Տղամարդկանց մեջ՝ դու, կնիկմարդկանց մեջ՝ Փերուզատ թագավորի աղջիկը՝ Լուսաբերը: Էտ էրկուստ եք իրար արժան: Քեզեն սավայ, Լուսաբերին ուրիշ տղա արժան չէ, Լուսաբերից սավայ, քեզի ուրիշ աղջիկ արժան չէ: Էդ էրկուսդ ծնված եք իրար հմար: Հմի քովդ նկար ունի՞ս, տուր տանինք տանք Լուսաբերին»:²⁰ Վայրի սագերի կանխորոշմամբ ու օգնությամբ և այլ խորհրդատուների ու նվիրատուների միջամտությամբ Նալ թագավորը կարողանում է գտնել, ապա կորցնելուց հետո վերագտնել Լուսաբերին:

«Փոնցիանոս թագավորի տղեն» հեքիաթում թոշունն իրագրվում է հերոսին, որ. Ալեքսիանոսը թաքավոր բրդի էլնի, հերը տրդի ձեռքերին ջուր բրդի լրցնե, մերըն էլ փեշկիրը ձեռքին տա տրդին սրբալըվի»:²¹ Այս նույն հեքիաթում թագավորի բազեն անձնագոհությամբ փրկում է թագավորին և իր ժողովրդին վիշապից:²² Մեկ այլ հեքիաթում թագավորի հավատարիմ թութակը՝ տուտի դուշը, նրան անմահական խնձորի կորիզներ է նվիրում: Կորիզից աճած խնձորենու բարը թունավորվում է օձի կողմից, որի արդյունքում հատուցում է նվիրատու թոշունը:²³ Տեսնում ենք, որ անդրաշխարհի չար ուժերն ինչպես են մշտապես հակամարտության մեջ մտնում բարու հետ և երբեմն հաղթում:

Երբեմն թոշունը հերոսին տանում է անդրաշխարհ, այնտեղ կերպարանափոխվում աղջկա, միասին ապրում են երջանիկ, սակայն հերոսը հետ է վերադարձվում երկիր՝ թոշունի պայմանները չկատարելու պատճառով:²⁴

Հայ ժողովրդական հեքիաթներում բազմաթիվ են հեքիաթները, որոնցում թագավորի ընտրությունը կատարվում է թոշնի միջոցով: Կարսի հեքիաթներում այդ թոշունը դրվատ դուշն է. «Էդ վախտը դուշը բաց կը թողնեն: Դուշը կուքա նախրձու կընկա գլխին կիջնի: Էստեղ ժողովուրդը կը խառնվին իրար... Նախրձու կընկան կը տանին մե տալտա տեղմ կը թողնին, դուշը բաց կը թողնին: Էլի կուքա, նախրձու կընկան կը գտնի, կը իջնի էդոր գլխուն... Էս կընկան կը տանին մե տունմ կենեն, դուշը վրեն կը փակեն, դուշը բաց կը թողնին: Դուշը կերթա էդ տան փանջարից նես կը մտնի, կիջնի նախրձու կնկա գլխին: Ժողովուրդը կը տեսնին, օր իրանց դամաթը էդ մարդն է, բերեն էդոր կը նստցնեն թագավոր»:²⁵ Եթե ի վերուստ նախանշված է, թե ով պետք է փոխարինի մեռած թագավորին, ապա տեսնում ենք, որ ամենագոր ու իմաստուն թոշունը գետնի տակից անգամ կարող է գտնել փոխարինողին:

Այսպիսով՝ Կարսի՝ շուրջ հիսուն հրաշապատում հեքիաթների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նվիրատու և խորհրդատու թոշունը մի շարք հեքիաթներում առանցքային գործող անձ է, որի գործողություններով պայմանավորված են հեքիաթի սյուժեի զարգացումն ու հանգուցալուծումը:

²⁰ Նալ թագավորի հեքիաթը, Կարս, էջ 145-146:

²¹ Փոնցիանոս թագավորի տղեն, Կարս, էջ 206:

²² Նույն տեղում, էջ 202:

²³ Ալեքսիանոս և Լուսավիկ, Կարս, էջ 215-216:

²⁴ Պատվի տղեն ու բազրկյանը, Կարս, էջ 243:

²⁵ Նախրձու կնկա հեքիաթը, Կարս, էջ 229:

**ПТИЦА-ДАРИТЕЛЬНИЦА И ПТИЦА-СОВЕТЧИЦА
В ВОЛШЕБНЫХ СКАЗКАХ КАРСА***___ Резюме ___**___ М. Хемчян ___*

Регион Карса богат многожанровым и своеобразным фольклором, который выделяется в частности волшебными сказками. Функции героев волшебных сказок этого региона в какой-то степени идентичны с функциями действующих лиц волшебных сказок как всех историко-этнографических регионов исторической Армении, так и разных народов мира. Действия героев сопровождаются вмешательством разнообразных дарителей, советчиков и помощников, в их ряду особое место занимает птица. Разнообразны их виды (голубь, соловей, воробей, гусь, павлин, орел, попугай и т.п.) и функции птиц (перемещение героя из подземного мира в материальный мир или наоборот, оживление умершего героя или восстановление его потерявшейся части тела, совет герою, изменение статуса героя и т.п.), выступающих в сказках Карса.

Исследования приблизительно пятидесяти волшебных сказок Карсского региона (Карс: фольклорная традиция армян, Сост.: Арутюнян С.Б., Хемчян Э.Г., Хемчян М.Г., Погосян А.К., Изд-во “Гитутюн” НАН РА, Ереван, 2013) показывают, что птица-дарительница и птица-советчица в ряде сказок является осевым героем, функциями которой обусловлены развитие и развязка сюжета.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

*Խեմչյան Մարինե Հայկի - ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտ, E-mail: mkhemchyan@yandex.ru*